

שבת הגדול: דברי אגדה והסבר פיוט מכתב ידו

זקני רבי דוד צבי הופמן זצ"ל (תר"ד-תרפ"ב), ראש בית המדרש לרבנים בברלין, תלמידם של המהר"ם שיק, הכתב סופר ורבי עזריאל הילדסהיימר ורב רבנן של יהדות אשכנז בדורו, הותיר אחריו פנקס גדול בכתב יד המכיל "הן דברי בקורת, הן שאלות ותשובות להלכה, והן דברי פלפול בחריפות... למען יהיה פנקסי זה דבר השווה לכל נפש" - כפי שתיאר רדצ"ה בפתחת כתה"י. אמנם מתוכם נבחרו ופורסמו בספר "מלמד להועיל" בעיקר התשובות בהלכה (עם מעט תשובות ממקורות אחרים). שאר הסימנים נותרו ספונים עד היום למרות רצונו של המחבר לפרסמם, וכדבריו: "תקותי חזקה להועיל בזה לבני ותלמידי להרגילם בכל דרכי הלימוד פעם בזה ופעם בזה כפי צרכי הזמן והענין... ויהיה לי לזכרון לדור אחרון".

במסגרת עריכת מהדורה חדשה ומתוקנת של שו"ת "מלמד להועיל" כחלק ממפעלי 'מכון שלמה אומן', שתכלול הוספות רבות כולל הסימנים מכתה"י שלא נדפסו עד היום, מוגש בזה קטע מדרשת שבת הגדול משנת תרנ"ט המתפרסם בזאת לראשונה מכתב ידו. רדצ"ה מתייחס בדרשתו לעובדה ששבת הגדול חלה באותה שנה בערב פסח, כאשר לדבריו הכינוי "שבת הגדול" במקורו מתאים דווקא לשבת הצמודה לחג הפסח. בשל העובדה שגם השתא חל ערב פסח בשבת, בחרנו בקטע זה. מעניין לעניין צירפנו תשובה מכתב-ידו, ובה ביאור לביטוי אחד בפיוט לשבת הגדול.

העתקנו את הדברים בדקדוק במילוי החסר ופתיחת ראשי התיבות, והוספנו פיסוק ומעט הערות וצינונים.

שלמה י"ל הופמן

דברי אגדה לשבת הגדול תרנ"ט

ויען ששבת הגדול זה חל בערב פסח אכתוב כאן גרגיר דבר אגדה.

ראיתי בשו"ת שמן המור¹ טעם חדש למה נקרא שבת הגדול, שהוא להוציא מליבן של צדוקים דהיו אומרים ממחרת השבת היינו שבת בראשית, והקבלה האמיתית אומרת דיום ראשון של פסח נקרא שבת². ועל כן קראו חכמים השבת שלפני פסח 'שבת הגדול', לומר שהוא גדול במעלה מהשבת הסמוך לו שהוא יום-טוב ראשון של פסח, מפני שהוא אסור בכל מלאכה ופסח מותר במלאכת אוכל נפש.

ואני אוסיף, לפי מנהגנו דאין מפטירין הפטרת שבת הגדול אלא באם חל שבת-

1 מאת רבי מרדכי רובין, ליוורנו תקנ"ג, יו"ד סי' טו.

2 בביאורו של רד"צ לספר ויקרא, מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ד, דן בעניין זה באריכות רבה, עיי"ש עמ' קיג-קנא.

הגדול בערב פסח³, חזינן דעיקר שבת הגדול הוא באם חל בערב-פסח. אלא כמו בשבת שקלים ובשבת החודש, באם חל ר"ח אדר או ר"ח ניסן בחול קורין שקלים ופרשת החודש בשבת שלפני ר"ח, כן אם חל ערב פסח בחול קראו 'שבת הגדול' לשבת שלפניה, אך עיקר שבת הגדול הוא אם חל בערב פסח. ולפי זה ניחא טפי, כיון שיש שתי שבתות סמוכות זו לזו, שיום אחד גם כן נקרא שבת, על כן קוראין לשבת שאסור בכל מלאכה 'שבת הגדול'.

ועוד יש לומר, בדמגילה דף כ"ז ע"א אמר דריב"ל אמר בית גדול מקום שמגדלין בו תורה, והלכתא כוותיה, עיי"ש. וא"כ בשבת זו שאי אפשר לאכול שלוש סעודות לא מחמץ ולא ממצה, וכבר כתב הש"ה [מסכת פסחים, נר מצוה] בשם הזוהר [ויקרא צה ע"א] דרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית⁴, ועל כן נקרא שבת הגדול שמגדלין בו תורה.

עוד טעם שלישי, דאמרינן בר"ה י"א ע"א בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל. ולפני הגאולה יהיה 'יום ד' הגדול והנורא' [מלאכי ג, כג], ועל כן קורין בשבת ערב פסח ההפסטה 'וערבה' שבה מדובר מיום ד' הגדול, ועל כן נקרא גם השבת שבת הגדול.

"לארוחין" בפיוט לשבת הגדול

שאלה: בפיוט לשבת הגדול המסיים חסל סידור פסח⁵ איתא: "סכיני דאשתמש בהו חמירא לארוחין, אם⁶ אפשר לעשותן חדשים הם משובחין". ופירש המפרש⁷: "לארוחין, היינו לסעודה, כמו ארוחת תמיד". וקשה, למה אמר דוקא אי משתמש בסכין בסעודה? תשובה: באור זרוע הל' פסחים חלק ד' דף קט"ו ע"ב⁸, הגירסה: 'לאפרוחין' תחת 'לארוחין', ופירש האור זרוע: לאפרוחין היינו לחמין, דבגדיך חמים (איוב לו, יז) תרגום שלו 'לבושיך אפרוחין'. והנה בתרגום שלנו אינו כן אלא 'לבושיך משחנין', אבל נאמן לנו בעל אור זרוע דהיה לו תרגום שתרגם 'לבושיך אפרוחין'. שמעינן מהא דאפרוחין פירושו חמין, ועיקר הגירסא בפיוט הוא דאשתמש בהו חמירא לאפרוחין, ואגב אורחא שמעינן דהיה לבעל אור זרוע תרגום לאיוב משונה מתרגום שלנו.

3 ראה לבוש או"ח סי' תל סע' א. וב'מנהגי ביהכ"נ דקהל עדת ישראל פה בערלין, ברלין תרצ"ח, עמ' יד: "בשבת הגדול אין מפטירין וערבה אא"כ חל ערב פסח בשבת".

4 בשבת שחלה בערב פסח.

5 והוא בנוסח פולין.

6 כן הוא הנוסח בסידור עבודת ישראל (בער), ובנוסחאות אחרות: אי.

7 הוא ר"י בער בסידורו הנ"ל.

8 סי' רנו, מהד' 'מכון ירושלים' עמ' שיב.